

ФОРМУВАННЯ У СТАШОГО ДОШКІЛЬНИКА СПРАВЕДЛИВОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ: ДІАГНОСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Зоя Діхтяренко

Київ

У статті перераховуються науковці та практики, які досліджували моральні поняття, відносини, норми; через широкий аспект різних наук, таких як психологія, соціологія, філософія; досліджено поняття «справедливість»; описується розроблена діагностика щодо формування справедливості у старшого дошкільника в дошкільному навчальному закладі.

Ключові слова: справедливість, базові якості, моральні поняття, моральні відносини, моральні норми, старший дошкільник, батьки, педагоги, діагностика оцінювання.

Сучасними науковцями та практикаками (І. Бех, Л. Волков, Н. Зубалій, О. Кононко та ін.) доведено, що «...провідним фактором у вихованні особистості є моральні відносини, які пронизують найрізноманітніші сфери життя та діяльності людини і впливають на її життєву позицію, поведінку в товаристві, роль у трудовій діяльності, взаємини з іншими людьми, на її самооцінку» [2, 155]. Моральні відносини, норми, принципи та поняття завжди існують у людському суспільстві та історично змінюються, доповнюються під впливом: віросповідання, рівня освіти та культури, умов життя кожної особистості тощо.

Проблемі виховання моральних відносин, якостей у дітей різного віку присвячені роботи відомих педагогів (І. Ващенко, О. Захаренко, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, М. Стельмахович, К. Ушинський та ін.). Теоретичні засади проблеми виховання дітей дошкільного та шкільного віку відображені у наукових працях психологів і педагогів (І. Бех, Л. Виготський, Д. Ельконін, Г. Жирська, О. Запорожець, В. Киричок, Г. Костюк, І. Кон, О. Леві, О. Леонтьєв, Л. Люблінська, Ж. Піаже, А. Реги, С. Рубінштейн, К. Чорна та ін.).

Мета статті – теоретично дослідити тлумачення поняття «справедливість» та описати розроблену діагностику щодо формування справедливості у старшого дошкільника в дошкільному навчальному закладі.

Як стверджує Л. Волков, що до змісту моральних цінностей входять близько ста понять, які характеризують моральні, особистісні якості (чесність, справедливість, гідність, порядність, відповідальність, патріотизм, героїзм, толерантність, чуйність, благородство, доброзичливість, милосердя, скромність, співчуття, старанність, шляхетність, щирість, добродушність, самокритичність, вимогливість, об'єктивність, вірність, гуманність, мужність, любов до Вітчизни, рідної культури, мови тощо). Але багато з цих понять мають загальний характер і являють собою так звані загальнолюдські цінності. До таких понять можна віднести патріотизм, справедливість, совість, честь, добро, гуманізм, щастя [3, 156-157].

До соціально-моральних почуттів, умінь та якостей О. Кононко у навчально-методичному посібнику «Виховуємо соціально компетентного дошкільника» [5, 120-129] відносить: довіру, прихильність, усвідомлення своїх прав та обов'язків, відчуття безпеки, чуття свого місця, автономність, почуття порядку, відповідальність, сором, провину, товариськість, вдячність, чесність і правдивість, відданість, альтруїзм, чуйність, совісність, миролюбність, заздрісність, ревності, доброту, які не становлять увесь перелік для становлення особистості дошкільника.

Отже, однією із головних загальнолюдських цінностей є справедливість, яка за даними дослідників, вперше в історії суспільної свідомості (первісно родовий період) почала існувати, як зрівняльна справедливість – для виживання роду. У кожного народу поняття про «справедливість» співіснує із її культурою, історією та має два тлумачення: 1) «добро», «благо», «право»; 2) «помста за вчинене зло».

Ідею справедливості розглядають в історико-філософському та педагогічному аспектах. У історико-філософському аспекті увагу акцентують на її еволюції, розумінні сутності та змісту. У педагогічному – на визначенні умов, форм і методів, засобів формування справедливості в людини [2, 124].

Так, давньогрецькі філософи (Аристотель, Епікур, Сократ та ін.) систематично зверталися до поняття «справедливість», як до основи основ, під час вирішення різних питань. У свою чергу, в етиці, політиці та праві критерієм справедливості Демокріт визначав – співвідношення зв'язку природного з штучним. У своїх творах, роздумуючи про співвідношення між «природним» та «штучним», Демокріт віддає перевагу «природному». Адже, природне, на його думку – це коли людське суспільство розвивається відповідно до природи. А те, що створила людина (держава, закони) – є штучним. Результат же розвитку людини і суспільства являє собою природно-необхідний процес. Штучне визначається формами, створеними людиною в управлінні державою. Тому, якщо керувати, не враховуючи закони природи (без гідного вшанування через свою дурість, нахабство), то і немає справедливості. Держава повинна будуватися на створенні загального блага та справедливості [4, 27].

Оригінальними на той час були трактати із роздумами давньогрецького філософа Платона. За його принциповим тлумаченням поняття «справедливість» це – найвища чеснота, що утримує мужність, поміркованість і мудрість в повній рівновазі і гармонії («кожному своє»). За Платоном саме справедливість державного устрою породжує у нього «однодушність» (homonoia) і дружбу (philia) співгромадян, жінок і чоловіків. А основою справедливості (за Сократом) – пізнання та розвиток природних здібностей індивіда [2].

У навчальному посібнику «Етика» автор В. Мовчан пише, що категоріальний статус поняття «справедливість» пов'язується переважно з рівнем моральності соціальних відносин. Вони визначають індивідуальні, групові, соціально-станові уявлення про сутність справедливості [6, 354].

Справедливість, як моральна якість, за дослідженнями учених (І. Бех, Л. Виготський, Г. Костюк та ін.) не виникає сама собою. У старшому дошкільному віці справедливість стає відносно сталою і тому це є найбільш сприятливіший період для її самоформування. Через особистісне визнання справедливості для необхідного самоствердження у дитячому колективі.

Цікавими для нашого дослідження є погляди І. Беха, який трактує поняття «справедливість» як вид міжособистісної взаємодії, що ґрунтується тільки на значущості справ (чи поведінки) взаємодіючих суб'єктів. ...Справедливою визнається та людина, яка ставиться постійно уважно до внутрішньої сторони кожного вчинку, а не та, що однаково оцінює вчинок незалежно від його мотиву, зусиль тощо, інакше кажучи, ми називаємо справедливою людиною, здатну зрозуміти нас і правильно судити про нас, людину, яка

ставиться до всіх однаково уважно й безпристрасно. Новатор перераховує якісні характеристики несправедливої людини: нездатність розуміти іншого; об'єктивно, а не пристрасно цінити його якості й правильно судити про нього; брак уважності до навколишніх [1, 5-7].

Автор статті «Справедливість – несправедливість у міжособистісних взаєминах» І. Бех на основі теоретичного осмислення створює типологію несправедливості як міжособистісне ставлення в системі «педагог – вихованець» і «вихованець – вихованець» [1, 8-10].

Форми несправедливості у системі «педагог – вихованець»:

1. Свідома (різновиди: свідомо мстива, свідомо злопам'ятна, свідомо корислива).
2. Імпульсивна.
3. Некомпетентна.
4. Стереотипно-утверджувальна.
5. Гіперпохвальна.
6. Емоційно-ситуативна.

Форми несправедливості у системі «вихованець – вихованець»:

1. Елементарно свідомо:
 - а) мстива; б) корисливіша; в) почуттєво глузуюча; г) незаслужено підозрююча; д) незаслужено докорююча; е) почуттєво придушуюча.
2. Самостверджувальна.
3. Конформістська.
4. Некомпетентна.
5. Гіперпохвальна.
6. Емоційно-ситуативна.

Діяльність педагога з формування у вихованців почуття справедливості передбачає:

- 1) побудову процесу розвитку особистості на засадах гуманістично-проектної моделі – забезпечення співучасниками інтимно-особистісного діалогу глибини проникнення у внутрішній світ один одного;
- 2) розуміння вихованцем вихователя – відкритість внутрішнього світу вихователя вихованцеві (звичайно, у розумних межах) [1, 11].

Поняття «справедливість» трактується у широкому аспекті різних наук, таких як психологія, соціологія, філософія. Так, у психологічному словнику поняття «справедливість» трактується, як об'єктивність у вчинках, ставленнях до людей, у стосунках із ними [7, 239].

У тлумачному словнику-довіднику моральних та духовних понять і термінів поняття «справедливість і несправедливість» – етичні принципи, що виражають різні моральні оцінки суспільних явищ: виправдання і санкціонування якого-небудь суспільного явища через визнання його справедливим або осуд і заперечення цього явища через визнання його несправедливим [9, 159].

«Справедливість» – поняття про належні, спрямовані вимоги відповідності між: практичною роллю різних індивідів (соціальних шарів, груп) у житті суспільства і їхнім соціальним станом; між їхніми правами та обов'язками; працею і винагородою; заслугами та їхнім суспільним визнанням; злочином і покаранням [8, 250].

Трактує поняття «справедливість» Л. Волков, як позитивну якість особистості, яка керується у своїй поведінці принципами, внутрішніми переконаннями, чітко дотримується і відстоює їх [3, 158].

У навчальному посібнику «Педагогічна етика» Г. Васянович на основі дослідження походження та уявлень про поняття «справедливість» трактує інше сучасне поняття «педагогічна справедливість» – неупереджене, об'єктивне ставлення педагога до учнів, яке ґрунтується на любові та повазі до вихованців, абстраговане від особистісних симпатій та антипатій [2, 124].

На основі аналізу різних джерел, було розроблено діагностику щодо перевірки рівня сформованості справедливості у старшого дошкільника в дошкільному навчальному закладі. Діагностика передбачала розроблення листка-оцінювання для дітей старшого дошкільного віку, яка проводитиметься на початку та у кінці експерименту.

Щодо визначення рівня сформованості справедливості у старшого дошкільника в дошкільному навчальному закладі потрібно було вибрати один із варіантів відповіді: «завжди», «часто», «іноді», «ніколи».

1. Прізвище та ім'я дитини.
2. Дата народження.
3. Дата заповнення першого діагностування.
4. Дата заповнення другого діагностування.

Критерії:

5. Має у цілому справедливе відношення до однолітків.
6. Має у цілому справедливе відношення до себе.
7. Має у цілому справедливе відношення до власних дій.
8. Справедливими діями досягає поставлену перед собою ціль (відповідно до віку).
9. Справедливими діями досягає поставлену вихователем перед дошкільником ціль.
10. Довіряє всім дорослим.
11. Довіряє тільки знайомим людям.
12. Довіряє тільки батькам.
13. Довіряє одноліткам (вибірково).
14. Вміє проявляти справедливе відношення до однолітків під час українських народних ігор.
15. Вміє проявляти справедливе відношення до однолітків під час ігрової діяльності.
16. Вміє проявляти справедливе відношення до однолітків на заняттях.
17. Справедливий (а) у стосунках з однолітками, роз'яснює, щиро співпереживає.
18. Вміє відкрито проявляти базову якість – справедливість, не завдаючи шкоди іншим.
19. Вміє приймати до уваги справедливі побажання однолітків.
20. Вміє приймати до уваги справедливі побажання вихователів (відповідно до віку).
21. Вміє приймати до уваги справедливі побажання батьків (відповідно до віку).
22. Старший дошкільник справедливий (а) до власних вчинків.
23. Розуміє причини та наслідки власного несправедливого вчинку.

24. Вміє контролювати власні справедливі вчинки (відповідно до віку).
25. Намагається справедливо виконати все, що доручив педагог (відповідно до віку).
26. Намагається справедливо виконати все, що доручили батьки (відповідно до віку).
27. Намагається виконувати все самостійно та справедливо (відповідно до віку).
28. Намагається справедливо оцінити себе у навколишньому світі (відповідно до віку).
29. Вміє долати перепони, використовуючи справедливо свої можливості (відповідно до віку).
30. Намагається стати справедливим до себе.
31. Намагається стати справедливим до однолітків.
32. Справедливо оцінює свої можливості під час українських народних ігор (відповідно до віку).
33. Справедливо оцінює свої можливості під час ігрової діяльності (відповідно до віку).
34. Справедливо оцінює свої можливості на заняттях (відповідно до віку).
35. Справедливо оцінює свої можливості граючи усамітнено (відповідно до віку).
36. Відчуває справедливе (несправедливе) відношення до себе з боку вихователів (відповідно до віку).
37. Відчуває справедливе (несправедливе) відношення до себе з боку батьків (відповідно до віку).
38. Реагує справедливо (несправедливо) на справедливе відношення до себе з боку вихователів (відповідно до віку).
39. Реагує справедливо (несправедливо) на справедливе відношення до себе з боку батьків (відповідно до віку).
40. Відчуває справедливе (несправедливе) відношення до себе з боку однолітків (відповідно до віку).
41. Реагує справедливо (несправедливо) на справедливе відношення до себе з боку однолітків (відповідно до віку).
42. Усвідомлює, що він (вона) особистість, яка живе у людському суспільстві і повинна власними діями, словами справедливо відноситися до оточуючих людей (будь-якого віку).
43. Старший дошкільник знає, що люди (батьки, родичі, педагоги, друзі), які оточують його повинні власними діями, словами завжди справедливо відноситися до нього.

Інтерпретація результатів.

Якщо більшість відповідей «ніколи», «іноді» – старший дошкільник має низький рівень сформованості справедливості.

Якщо більшість відповідей – показники між високим та низьким рівнем («іноді», «часто») – середній рівень сформованості справедливості у старшого дошкільника.

Якщо більшість відповідей «завжди», «часто» – старший дошкільник має високий рівень сформованості справедливості.

Таким чином можна зробити висновки:

1. Дана тема потребує детального теоретичного та практичного дослідження.

2. Педагоги та батьки повинні творчо використовувати ідеї справедливості, які ґрунтуються на: знаннях про природу та сутність категорії «справедливість»; любові та повазі до дітей; втілення ідеалу добра; віру (вона не повинна бути сліпою) у перемогу добра; уявленнях про сутність людини і її невід’ємні права; загальному співвідношенні цінностей, благ, які конкретно розподілені між індивідами; на засадах справедливості будується суспільство та чесні, справедливі відносини людей у ньому.

Література:

1. Бех І. Д. Справедливість-несправедливість у міжособистісних взаєминах / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 1. – С. 5-14.

2. Васянович Г. П. Педагогічна етика: навч. посібн. / Г. П. Васянович. – К. : Академвидав, 2011. – 256 с.

3. Волков Л. В. Спортивна підготовка молодших школярів / Л. В. Волков. – К. : «Освіта України», 2010. – 388 с.

4. Кисель В. Я. Галерея античних філософів / В. Я. Кисель, В. В. Рибери. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2002. – Т. 2. – 573 с.

5. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» / О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2009. – 208 с.

6. Мовчан В. С. Етика: навч. посіб. / В. С. Мовчан. – К. : Знання, 2007. – 483 с.

7. Психологічний словник / авт.-уклад.: В. В. Синявський, О. П. Сергеєнкова; За ред. Н. А. Побірченко. – К. : Наук. світ, 2007. – 274 с.

8. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В. В. Радула. – К. : «ЕксОб», 2004. – 304 с.

9. Тлумачний словник-довіднику моральних та духовних понять і термінів: навч. посіб. / Уклад. О. А. Біда, Н. В. Орлова, Л. І. Прокопенко, Ю. В. Тимошенко; За ред. Л. І. Прокопенко. – Черкаси : Вид. від УНУ імені Богдана Хмельницького, 2006. – 244 с.

В статтє перечисляються ученє и практики, которє исследовали моральнє понятїя, отношенїя, нормь; через широкїй аспект разных наук, таких как психология, социология, философия исследовано понятие «справедливость»; описывается разработанная диагностика относительно формирования справедливости у старшего дошкольника в дошкольном учебном заведении.

Ключевые слова: справедливость, базовые качества, моральные понятия, моральные отношения, моральные нормы, старший дошкольник, родители, педагоги, диагностика оценивания.

The scientists and practices are listed in the article, who had studied moral concepts, relationships, rules; the «justice» concept was considered across a broad aspect of the various sciences, such as psychology, sociology, philosophy. Here, it is also described a developed diagnostics on the formation of justice in the recognition of older preschool child in the preschool education establishment.

Key words: justice, basic quality, moral concepts, moral relations, moral norms, older preschool child, parents, teachers, diagnostic of evaluation.